

Теорија личних конструката

Влајко Пановић и Дејан Јанковић

Џорџ Кели је приказао основне поставке теорије личних конструката (ТЛК) у обимном делу *Психологија личних конструката* (1955). Своју теорију је приказао на особен и неуобичајен начин, наводећи основни постулат и једанаест начела која је из њега извео. То је још један покушај у психологији стварања целовитог теоријског система с експлицитним теоријским опредељењем из којег следе основне поставке ТЛК, методе дијагностичке процене и психотерапијске импликације. Тако је ТЛК настала на тлу Америке, прави замах је добила захваљујући европским психолозима (Д. Банистела, Ф. Франселе итд.).

Специфичност ТЛК у односу на друге психолошке теорије личности јесте то што се личност не посматра на основу општих теоријских концепата, већ појединац ствара идиосинкратичне теорије о себи и свету у којем се налази. Она је покушај да се одговори на питање како човек разуме друге људе и како покушава да осмисли свет у којем живи. Уместо дедуктивног приступа од теорије ка појединцу, којем прети искривљавање релевантних чињеница и насилно уклапање света у наше виђење, учињен је покушај експлицирања теорије о личној теорији појединца.

Теорија личних конструката има различите облике примене, али с обзиром на то да је настала и произишла из клиничке праксе, има посебну примену у клиничкој психологији. Пошто је, нарочито од седамдесетих година, та теорија наишла на погодно тло за даљи развој, то је и опсег подручја примењивости сада знатно шири: од опште психологије до разних примењених дисциплина у психологији. Конструктивистичке идеје, осим у психологији, постоје и у многим другим научним дисциплинама (физика, математика, економија), затим у уметности и књижевности, али и пре свега у филозофији.

Кованица конструктивизам потиче од латинског глагола *construere*, који указује на акт саздавања, грађења или сачињавања. Да се не мешало значење конструктивизма у психологији са његовим значењем у другим научним дисциплинама, уметности и филозофији, за психолошко одређење конструктивизма погодна је Махонијева дефиниција, према којој се конструктивизам у психологији односи на више теорија

којима је заједничка претпоставка да и људско знање и искуство подразумевају проактивно учешће јединке.

Конструктивистичку метатеорију карактеришу три основна етиолошка и теоријска начела:

- а) проактивна когниција,
- б) морфогенетска структура језгра,
- с) самоорганизујући развој.

Проактивна когниција

Та карактеристика указује на дословно учествовање јединке у стварању реалности на коју реагује (она се најчешће везује за конструктивизам). Наиме, јединку карактеришу активност и генеративност. Ум има активне и антиципаторне способности у смислу уобличавања, а не ускладиштавања. Ми свет стварамо сазнајући га. Такво епистемолошко опредељење постављено је насупрот парадигми „акумулативног фрагментализма“, који подразумева постојање света независно од посматрача. Посматрач је само у функцији откривања, сакупљања и нагомилавања већ постојећег света (делови истине). Теорија личних конструката не негира потребу прикупљања чињеница, већ указује на то да се тумачењу личности може приступити отворено и креативно, за разлику од честог догматизма и сталне претње искривљавања индивидуалности и специфичности релевантних чињеница које се опирају „укалупљивању“ и прихватању теоријских „наочара“. Те нам теоријске „наочаре“ понекад више замагле, него изоштре поглед на свет.

У посматрању човекове природе ТЛК подразумева, у основи, човека који реалност ствара, па тек онда на њу реагује. Та основна претпоставка о природи човека указује на то да је човек, у основи, антиципативно, а не реактивно биће. Она се јасно може уочити и у фундаменталном постулату Келијеве ТЛК, који у књизи *Психологија личних конструката* основни постулат дефинише на следећи начин: „Процеси код особе су психолошки антициповани начинима на који она конструише догађаје“. Кели сматра да је у објашњењу људске природе каузално објашњење недовољно. Немогуће је наћи дефинитиван одговор на питање да ли смо ми више продукт утицаја средине или генетских утицаја, сматрају холисти, док конструктивисти сматрају да организам ствара утицаје који га обликују. Став познатог конструктивисте фон Ферстера може да се поткрепи и неурофизиолошким својствима нервног система „јер смо ми само око сто хиљада пута пријемчивији на промене у нашем унутрашњем свету, с обзиром да имамо само сто милиона сензорних рецептора, и око сто хиљада милијарди синапси“.

Рационалистичке теорије су у основи „сензорне“ и према њима ум је складиште менталних репрезентација. У конструктивистичким теоријама се истиче да не постоји оштра одвојеност сензорних и моторних компонената. Продукт конструисања моторних вештина је сазнавање, како спољашњих објеката, тако и нас самих. Конструктивистичке

теорије се ослањају на два критеријума утврђивања истинитости: први је интризички склад и доследност антиципација – конструктата, а други је прагматичка ваљаност, и тај је став међу конструктивистима однео превагу у одлучивању. Кели је постулирао своје епистемолошко опредељење кроз синтагму алтернативног конструктивизма. Он наглашава да су сва наша виђења свемира подложна измени зато што људи увек реконструишу оно што не могу да порекну. Та карактеристика је видљива и у радовима Вика, Канта и Вајхингера, и чини основну карактеристику конструктивистичке метатеорије.

У ТЛК излаз „когнитивни“ не односи се искључиво на оно што долази из главе или се у њој дешава. С обзиром на то, конструктивисти нису ни „когнитивисти“ ни „менталисти“ у уобичајеном смислу. Они доводе у питање апсолутне разлике између мишљења, осећања и акције. То не значи да не постоје разлике између тих категорија, већ да су оне толико испреплетане да границе нису јасне и оштре како се то у психологији најчешће подразумева.

Конструктивистичка метатеорија није само резултат маште, заснован на интроспекцији већ и на многим искуствима и студијама у неурофизиологији, које су показале да активност људског мозга укључује механизме спреге унапред, које руководе очекивањима, намерама, акцијом и искуством.

Морфогенетичка структура језгра

Морфогенетичка структура језгра у конструктивизму значи да сржни процеси детерминишу мање важне, периферне процесе. То је основна карактеристика сваког организованог система конструисања. У психологији је та идеја већ постојала у делима Адлера и Олпорта.

У ТЛК димензије сржно – периферно и надређено – подређено чини нека од најважнијих формалних својстава конструкта. Сржни конструкти су отпорни на промену и без проблема је асимилију у одређеном делу система конструктата. У теоријским разматрањима позната је и Хајекова идеја о примарности апстрактног. Разлике између дубоких и површинских структура огледају се у свим психолошким активностима, а не само у језику. Хајек истиче и постојање надсвесног. Структура нашег искуства повлачи за собом апстрактне и нужно несвесне или тацитне процесе, који оперишу не на ниском, већ на веома високом нивоу апстракције.

У теорији личних конструктата и свесни и несвесни процеси су у нивоу исте равни, за разлику, на пример, од Фројдовога схватања несвесног. Конструисање се одвија без обзира на то да ли смо свесни тога или не. На основу тога, Кели сматра да је боље говорити о различитим нивоима опажајне будности. То указује, такође, на постојање једног континуума према којем су размештени процеси конструисања. Значи, конструктивистичко схватање морфогенетичке структуре разграничава дубинске од површинских структура и истиче примарност

апстрактних (несвесни) процеса конструисања, што има и практичне импликације, јер је сржни део структуре много теже доступан и подложен промени. Појединац настоји да свет догађаја осмисли и у ту сталну промену унесе извесност, која би му створила могућност антиципације и контроле. И особе са психолошким поремећајима, чије је функционисање отежано, тешко мењају сржну структуру јер им она омогућава макар какву извесност и препознатљивост, односно предикцију и контролу. Њихова укидања би довела до потпуног растакања структуре.

С конструктивистичког гледишта структура се посматра као динамичка и дијалектички развојна, а не као статички поредак односа. То одговара и Пијажеовим радовима, чије схватање структуре има много већи концептуални потенцијал, према мишљењу конструктивиста, него статичко одређење структуре, које је, најчешће, у складу с америчким тумачењима структуре.

Самоорганизујући развој

Трећа карактеристика конструктивистичке метатеорије ослања се на тврдњу да је карактеристика хуманих система да одржавају свој систем тако што се самоорганизују. Психолошка реалност је лична и кључ њихових промена је у динамичким процесима. Та карактеристика конструктивистичке метатеорије би била непотпуно објашњена без објашњења појма аутопојезе, који се односи на самоостварујуће системе. Он је био инспиративан за многе савремене физичаре, хемичаре и биологе. Аутопојезу је у науку увео чилеански биолог Матурана. Тај појам импликује стално повратно самоостварење и инспирише изучавање сложених и отворених система који су у сталном динамском развоју. Ако ти живи системи нису у стању да асимилију промене јер превазилазе могућности система, систем улази у стање дезорганизације, а затим се појављују и структурне трансформације, које омогућавају, ако се одрже, акомодацију промена које су унеле пометњу. Занимљиво је да је Кели, стварајући један целовит теоријски систем с практичним импликацијама у психодијагностици и психотерапији, те идеје много раније антициповао. Без те карактеристике самоорганизујућег развоја, конструктивизам се не би могао ни замислити, што је Гвидано, 1987. године, јасно прецизирао:

„У последњих десетак година једна еволуциона, холистичка и процесу окренута перспектива изучавања живих система усмерила је посебну пажњу таквим концептима као што су хијерархијска организација, временско настојање и динамички еквилибријум. Ово је даље водило ка концептуализацији система људског знања као једног само-референтног, организованог сложаја чије истакнуто обележје постаје његова самоорганизујућа способност... Суштинска карактеристика ове перспективе тиче се самоорганизујуће способности система људског знања као основног еволуцијског ограничења које, кроз матурационо

уздицање виших когнитивних способности, прогресивно изграђују пун смисао идентитета са инхерентним осећањима јединства и историјског континуитета. Доступност овог стабилног и структурисаног идентитета дозвољава континуирано и кохерентно самоопажање и самопроцењивање у светлу временског настајања и променљиве реалности. Због тога, одржавање нечијег опаженог идентитета постаје исто тако важно као и сам живиот; без њега јединка не би била способна да функционише на потребан начин и изгубила би, у исто време, сам смисао за стварност.

За конструктивисте психолошка реалност је приватна чак и кад се дели с другима, а кључ потенцијалних реалности је скуп динамичких процеса који се називају самство. Иако је конструктивистички приступ у теоријској и примењеној психологији релативна новина, он има концептуалне корене у делима Викоа, Канта и Вајхингера.

Ђанбатиста Вико је највише познат као филозоф историје по својој тези о цикличности три периода у људској историји (период богова, хероја и људи), али се веома често помиње и као аутор филозофије развоја и процеса људске душевности. Такође, новија тумачења откривају целовито уобличену теорију знања у којој Вико истиче да је наука знање постанка, начина и стила на који су ствари направљене. Он наглашава активну природу сазнања и неодвојивост опажања од делања (једини начин да се ствар „сазна“ јесте да се она направи). Вико верује да би прва наука требало да буде митологија, јер се у митовима и легендама изражавају почеци људских друштвених способности. Основ таквог мишљења је у појму „имагинативних универзалија“, који је класификаторни појам на који се свде све партикуларне врсте које им налице. Оне нису експлицитне „представе“, већ моћне апстракције. Први људи нису били суочени са светом јавно издвојених објеката и особа, већ су, према Викоу, били суочавани са светом снага и емоционалних квалитета. Интелигибилне универзалије чине моћ језика да уобличи апстрактне речи. Прелазак са класе имагиативних појмова на класу интелигибилних појмова није само измена у мишљењу него и измена типа језичког симболизма. Савремени конструктивизам (Пијаже и Кели) такође се заснива на идеји да се валидност правог сазнања може показати ако се проучи како су ствари настале и како су стекле место у људској мисли. Ми нисмо неутрални опазииоци, већ активни учесници у стварању сазнања.

Имануел Кант је филозоф чије је дело значајно утицало на мисао 19. века, а многе његове идеје су веома значајне и за конструктивизам. Пресудан утицај на Кантово филозофско опредељење имао је Хјумов скептицизам према религији, али и према науци. У својој *Критици чистог ума* изнео је мишљење да је ум активан орган који управља чулним утисцима и уобличава их у идеје. Проток (*flux*) непосредних искустава бива трансформисан у осмишљене ментације, које карактеришу наше унутрашње искуство. Сензација (чулни утисак), мора да изазове операције мишљења, али кад сензација почне, бива уклопљена у разумске категорије „*Ноуменални*“ свет ствари по себи не може-

мо непосредно да доживимо, већ је наше сазнање ограничено на свет феноменалног, односно ствари за нас. Кантово поимање Бога није подразумевало постојање једног спољашњег ентитета, већ пре креацију и израз ума. Идеја о хеуристичкој функцији „као да“ филозофије јесте основ једног каснијег учења које је снажно обележило обликовање конструктивистичке мисли. Кант је учинио да ум, пре него његови спољашњи објекти, постане срж онтологије и епистемологије.

Ханс Вајхингер је филозоф који је извршио најзначајнији утицај на Алфреда Адлера и изградњу његове теорије. Међутим, веза између Вајхингерове филозофије и Келијеве теорије личних конструката је скоро фасцинантна. У свом изучавању еволутивне биологије он јасно истиче да је људска мисао сврховита људска функција ради самоодржања организма. Психа је органска обликујућа сила која стране елементе прилагођава сопственим захтевима, а исто тако и себе прилагођава свему што је ново. Значи, ум је асимилативан и конструктиван. Органска функција мишљења, која се спроводи највећим делом несвесно, ставља се на практичку потврду користи логичких структура. Логика је посебно заинтересована да осветли несвесну радну активност мишљења и средства која оно користи да би достигло свој објекат. Ту је несвесно ближе Хајековом надсвесном него Фројдовом динамичком несвесном.

Суштина Вајхингеровог дела се односи на истицање моћи фикцијских идеја у процесу адаптације. Он наводи четири основне карактеристике фикција:

- 1) арбитрарна лажност,
- 2) тенденција да нестају – или спонтано временом, или као продукт неке логичке операције,
- 3) свест о њиховој фиктивној природи (дејство тврдње да су оне тачне);
- 4) њихова сврсисходна употреба.

Вајхингер сматра да идеје пролазе кроз три степена развоја (закон идеационог редоследа): фиктивни, хипотетски и догматски развој. Идеја може да се помера у оба смера. Ум има тенденцију да све идеје доведе у постојану равнотежу односа и да умањи напор, тензију и непријатност која је пратилац неизвесности и несигурности у сазнавању. Постоји стална тежња која се односи на конструисање потврђивања фикција и хипотеза. Она, истовремено, има прилагођавајуће, али и неприлагођавајуће последице. Да би фикција опстала као фикција потребна је велика ментална енергија, нешто мању енергију захтева хипотеза, а убедљиво најмањи ниво енергије захтева догма. Фикције временом теже да нестану, али не и хипотеза и догме. Ум ће такво нестајање допустити једино ако се налази у стању које јако нарушава његов еквилибријум. То произилази из разлога што је идеације конструкта које су једном чврсто укоренење у уму много лакше одржати као фикције него одбацити. Наглашавајући негативно оперисање еволуцијске селекције, Вајхингер тврди да је еволуција почела противуречно-

стима и супротстављањима, а да човек свој ментални развој више дугује својим непријатељима него пријатељима. Такође, по Келијевом мишљењу да би дошло до ревидирања система конструктата, мора доћи до инвалидација колико год оне могле да буду болне.

Идеје конструктивизма јавиле су се у филозофији с појавом Виковог дела, а у психологији много касније. Први аутори који су се бавили психологијом и наглашавали конструктивистичке идеје били су Брентано и његове присталице из вирцбуршке школе. Први експлицитно конструктивистички аутор у психологији био је Најсер, који је наглашавао да је свет искустава дело човека који тај свет искушава. Најпознатији конструктивиста 20. века је Жан Пијаже, који је дао огроман допринос развојној психологији. Основна конструктивистичка претпоставка у делу Жана Пијажеа јесте да интелигенција устројава свет у којем се налази тако што употребљава себе (фон Гласарфелд, 1984).

Конструктивистички приступ се данас не везује само за филозофију и психологију већ је све популарнији у многим научним дисциплинама двадесетог века: антропологији, биологији, неурофизиологији, физици, кибернетици и социологији. Али када је реч о области психологије личности и психотерапије Кели је својом теоријом дао допринос и његове идеје су у успону научне мисли ка свом историјском зениту. ТЛК је инспирисала многа дела теоријске и практичне природе и што је врло значајно довела је до низа питања која су имплицирала преиспитивањем кључних претпоставки савремене психологије двадесетог века.

Теорија личних конструктата

У недостигнутом циљу, сврставању међу „праве“ и „објективне“ науке, психологија је покушала да нађе излаз у одрицању од свог филозофског порекла. Нови узор је покушала да нађе у њутновској физици и тежњи за детерминизмом и каузалитетом, преломљеним кроз Бриџманов операционализам. Међутим, поставља се питање шта би се десило да су Вунт и психологија кренули у експериментацију двадесетак година касније, када се у физици већ била појавила Ајнштајнова теорија фотона. Тешко да би развој ишао тим путем (не треба заборавити теорију Кванта)!

Наведена дигресија у историју науке уводи нас у објашњење Келијеве парадигме човека научника, уместо човека наивног субјекта, чији се једини „задатак“ своди на потврду, односно материјални доказ за научникове унапред добро испланиране хипотезе. Својом парадигмом Кели је, у ствари, хтео да каже да и ми „обични смртници“ имамо неке теорије, само се оне код лаика називају претпоставкама, затим да свако од нас уобличава одређене хипотезе, које у свакодневном говору називамо очекивањима, и да сви људи, без изузетака, експериментишу, само што те своје експерименте називамо понашањем. Метафора „човек научник“ понудила је психологији нови квалитет: ауторerefлек-

тивност, односно исти критеријум за процену психолога и његових клијената.

Кели је више пута у свом капиталном делу *Психологија личних конструката* наглашавао идеју о интегралности свемира, важности временске димензије и сумњичавости према каузалитету. Он верује да су сви догађаји на дуге стазе повезани, али само у ограниченом делу свемира и делићу времена. „Време обезбеђује ултимативну (условну) везу у свим односима“. Нешто слично истиче и познати филозоф Бом, који каже да ум и материја нису одвојене супстанце и да постоји универзални проток који се може само имплицитно сазнати. Према квантној механици не постоји објективност, јер смо и ми део природе, па када проучавамо природу не можемо заобићи чињеницу да проучавамо сами себе. Отуда питање да ли је физика постала грана психологије, или је можда обрнуто.

Паридигма човека научника указује на то да наша очекивања о свету практично замењују израз личност. Кели уместо појма личност користи израз „систем личних конструката“ неке особине. Конструкт је основа теорије личних конструката. Свака особа посматрајући догађаје око себе посматра сличности и разлике између њих, стварајући при том конструкте. Конструкт је апстракција која произилази из свести о сличностима и разликама између појмова. То су дискриминативне димензије са два пола, које омогућавају да две ствари (или појаве) опажамо као сличне, а у исто време као различите од неке треће ствари (или појаве). Они настају на основу искуства и имају функцију предвиђања и осмишљавања догађаја. Систем указује да конструкти нису разбацани, већ да су повезани у систем који је непоновљив од особе до особе и који је устројен на основу једноставних принципа. *Личан* подразумева да је садржај конструката одређен индивидуалним значењем. На тај начин ТЛК јасно се опредељује за идиографски приступ и идиосинкратичко изучавање појединца. Конструисати значи поставити интерпретацију, односно дати значење некоме или нечему, а конструкција јесте значење. Кели разликује два критеријума међусобног разликовања конструката: први се односи на *формална својства*, а други назива *професионалним конструктима*.

Формална својства конструката односе се на подручје применљивости, жижу применљивости, елементе, контекст, пол конструкта, супротност, имплицитне стране конструката итд. Кели та формална својства одређује и дефинише у оквиру своје теорије на оригиналан и особен начин. Други критеријум, који је назвао групом „професионалних конструката“, наоружава психолога димензијама за утврђивање дијагноза. Професионални конструкти, које психолог користи, важни су за дискриминацију у својствима конструката.

Процес конструисања почиње одмах по рођењу, тако да конструкти нису увек прецизне димензије за дискриминацију, које су јасно изражене помоћу речи. Дакле, може се закључити да постоји предговорно конструисање. Такође, постоји конструисање које почива на дискриминаци-

јама које су интуитивне или тацитне. То конструисање је засновано на процесима конструисања након усвајања језика, али је изван репертоара појмова особе. Постоје и тзв. потопљени конструкти, који на свом појавном полу имају говорне ознаке, док је супротан пол невербализован. Затим постоје и изостављени конструкти, настали услед престројавања у систему.

Према месту које заузимају у систематској хијерархији, разликују се надређени конструкти, који у свој контекст, као елементе, укључују друге конструкте, и подређени конструкти, који чине те елементе. Једна skupина надређених конструката посебно је важна и њих Кели назива сржним конструктима. Они управљају процесима опажања јединке и омогућавају одржање идентитета и смисла трајног постојања (слика о себи и идентитет). Сржни конструкти су веома често невербални и њихова промена има далекосежне импликације по ту особу. Површински конструкти се могу мењати без озбиљних прилагођавања сржне структуре и подређени су, тако да се највероватније налазе на дну хијерархијске структуре.

На основу „гипкости“, разликују се пропустљиви и непропустљиви конструкти. Први су спремни да у свој контекст прихвате новоопажене догађаје, док други нису. Дискриминативне димензије, које искључују своје друге могућности виђења, називају се преемптивним конструктима. Поред њих постоје и повезујући конструкти који нужно укључују постојање конструката чији је број одређен и ограничен, и они се увек јављају једни уз друге.

На крају, постоје стегнути и лабави конструкти. Лабави воде ка променљивим предвиђањима, али ипак одржавају свој идентитет и довољну структурност система. Стегнути конструкти су веома блиско повезани у мрежу с другим конструктима и воде ка непроменљивим предвиђањима.

Професионални конструкти не чине нозолошку категорију, већ су предложени као универзалне осе које омогућују представљање промена у психолошким процесима неке особе, као и њено понашање у било којем тренутку на било којем месту. Они омогућавају да се представи место и значи смер покрета.

Систем личних конструката има своју организацију. Као што су повезани делови физичког света, тако су повезани и делови психичког света. Њихово устројство је хијерархијске природе. Број конструката у том покрету је коначан. Како је број конструката ограничен, тако је и подручје применљивости ограничено на коначан број догађаја. Они су везани за контексте, али су неки од њих применљивији од других. Такође, на неке догађаје се могу боље применити него на друге. Кели је сматрао да је жижа применљивости ТЛК клиничка психологија (подручје је много шире).

Промене у организацији система везане су за особину пропустљивост – непропустљивост.

Под том особином подразумева се способност неког конструкта да у свом подручју применљивости прихвати нове догађаје или да добије нове елементе (непропустљиви). Некад надређени конструкт може да постане подређен неком дотле ординарном конструкту, и обрнуто. Своју гипкост ТЛК и континуитет постиже помоћу релативно пропустљивих надређених конструката, који могу да превазиђу и опречне аспекте нашег искуства.

Систем конструката састављен је тако да никад није у стању мировања. Ако се поставља питање да ли је ТЛК динамичка теорија у уобичајеном смислу, она то није, али ако се под динамичком теоријом подразумева разматрање човека као активног пре него као инертног, онда је она потпуно динамичка теорија. Кели сматра да те психолошке теорије, којима су потребни посебни системи, имплицитно претпостављају да је човек у основи непокретно биће. Немогуће је да човек не ради ништа ако се лиши свих мотива који постоје у психологији (енергија, нагон, потреба, дражи, мотиви). Он није активан зато што је подстицан мотивима, него зато што је „човек облик у покрету“. Сталан покрет и промену условљава онтолошка тежња за налажењем смисла. Ми смо у сталном и непрестаном назирању и предвиђању догађаја око нас.

Потврђивање и оповргавање назретог (антиципатед) има већи психолошки значај него награде, казне, редукције нагона итд. Ми смо у стању да назиремо зато што успевамо да закључимо о постојању неке врсте склопа и реда у постојању. Посматрамо неиздиференциран ток живота и примећујемо да се неке теме стално враћају. Уместо једноличног тока, раздвајамо наше искуство на догађаје. Таква диференција искуства укључује свест о сличности и свест о разлици, опречност која из тога производи јесте конструкт. Пошто конструкт има два пола, треба изабрати пол који одговара нашој антиципацији. Неки избори су наум, а неки имају далекосежне импликације. Појединац тежи да дође до елаборативног избора. То постиже растезањем или омеђивањем свог система. До којег ће избора појединац доћи зависи и од учинка претходног конструисања. Људи неправде увек изборе које ми сматрамо оправданим, јер оно за чим најмање тежимо јесте неизвесност.

Процес адаптације, или како га је Кели назвао дилације (ширења), подразумева процес који следи после алтернативне употребе бројних неусклађених подсистема конструката. Она се своди на ширење перцептивног поља и његово предстројавање опсежнијем и образложенијем нивоу. Кад особа смањује неусклађеност и тако ограничава опажајно поље реч је о процесу сажимања, констрикције (констрикција доведена до пароксизма може да се заврши кататоним ступаром, а дилација доведена до крајности може да доведе до маничне психозе).

Поред цикличног смењивања дилације и констрикције постоји и „тробрзни“ круг конструисања, који стрмоглављује особу у појединачну ситуацију тзв. ПИН циклус. Он описује след који претходи избору и

акцији. Прво следи фаза прегледања, у којој разматрамо шири опсег могућих начина посматрања, затим у фази искључивања бирамо једно питање и искључујемо сва друга. На крају, одлучујемо шта ћемо учинити, односно којем ћемо полу конструкта прићи, што је тзв. фаза надзора – акције чиме је завршен циклус. Наравно, није све у животу тако правилно циклично и он демантује наше идеализације тока. Код неких особа је фаза прегледања смањена или не постоји (психопатија) или та фаза може да постане стил живота (амбиваленција, нема ни одлуке ни избора, а самим тим ни развоја ни промене).

Стварање је важан процес у личности. Не можемо створити ништа ново док не преиспитамо своје претпоставке. Кад се служимо чврстим конструктима деламо продуктивно, али то нас доводи скоро увек до истих проихода у делању. Циклус искуства се састоји од непрекидног смењивања учвршћивања и лабављења у личности.

Теорија личних конструката јасно и недвосмислено наглашава промену. То је еквивалентан појам појму развоја. Промене се заснивају на узастопном конструисању понављања догађаја око нас. Циклус искуства објашњава асимиловање нових догађаја. Свака особа која се развија тражи повратне теме у протоку нових догађаја. Онда тражимо сличност са другим познатим елементима и та сличност нам доприноси установљавању повратне теме, која може да буде супротстављена неким другим елементима. То је процес формирања богатијег система новог конструкта, који омогућава особи да способније излази на крај са новим догађајима.

Процес стицања искуства, који проиходи из промене у систему конструката (личности) чини пет фаза, које се циклично смењују. То су: назирање, улагање, сучељавање, потврђивање–непотврђивање и преиначење конструката. Искуство се заснива не на дешавању, већ на узастопним интерпретацијама и реинтерпретацијама. Промене у ТЛК могу бити понекад опасне по особу и налазе се у корену великог дела душевних поремећаја тако да поруке које добијамо својим искуством често смештамо у „скривене“ делове својих душа. Развој почиње рађањем и завршава се смрћу. У току живота човек, идући ка оптимализацији система конструката, стално ствара хипотезе, проверава их у стварности и поново их преобликује ако су неодговарајуће.

Емоције су у ТЛК дефинисане системом личних конструката подвргнутим промени или растројству, тако да Кели, уместо о емоцијама, говори о димензијама прелаза или стањима транзиције (суочавање с неизбежном, мањом или већом, променом у систему конструката). Дакле, свест о томе да су наши конструкти добри или лоши чини појам емоција. Кели *анксиозност* (стрепња) дефинише као „...сазнање да догађаји са којима је неко сучељен лежи изван подручја примене нечијег система конструката“. *Страх* не сматра патолошком категоријом, јер је страх свест о неизбежној промени у једном ужем делу нечије сржне структуре. Под *претњом* подразумевамо свест о неизбежној опсежној

промени у нечијој сржној структури, и то је терапијска категорија, а *осећање кривице* дефинишемо као свест о томе да је неко очигледно измештен из своје сржне улоге. Значи, нешто што је требало да урадимо нисмо урадили. Акценат није стављен на то што није урађено, него на томе што је то требало да буде урађено. У свом одређењу *агресивности* Кели одступа од њеног уобичајеног схватања и каже да је агресивност активно разрађивање нечијег перцептивног поља, што је ближе појму самопотврђивања (асертивност). Трајан напор да се изнуде валидациони докази у прилог врсте друштвеног предвиђања које се доказало као неуспешно јесте *хостилност*. За то су важни исходи нашег понашања. Ако експеримент успе онда то није хостилност. Како конструктивисти кажу, хостилна особа виче да не би чула шапат истине. Хостилност, кривица и претња су емоције које увек иду заједно и када се једна појави, ту су и друге две. Тако дефинисаном емоцијом хостилности можемо да заменимо све механизме одбране.

Људи се разликују по начинима на које конструишу догађаје. Индивидуалне разлике могу да објасне много више променљивости него сами догађаји. Међутим, људи могу и да деле нека слична тумачења. Психолошки процеси између две особе су онолико слични колико оне на сличан начин конструишу догађаје. Битна је сличност у процесу конструисања, а не искуство само по себи. Да бисмо образовали друштвено искуство морамо да видимо ствари са становишта неке друге особе и да разумемо њене назоре, односно да гледамо свет њеним очима. То је услов за разумевање неке особе. Под односом улога се подразумева не само конструисање понашања неке особе већ и начина на који та друга особа доживљава свој сопствени свет. Тај задатак изгледа да је потенцијално један од најпроблематичнијих са којима се сусрећемо.

Према својој идеји о унутрашњој постојаности и логичком складу унутар неког система, Кели је желео психологу да понуди како једну кохерентну теорију и област примене, тако и одговарајуће технике неопходне да се посао ваљано обави. Дакле, једну оперативну и прагматичну теорију и одговарајућа методолошка средства.

Литература:

1. Fransela, F. Banister D. (1977), *A manual for reportoary Grid Technique*, London, Academic Press.
2. Beal, N. (1985), *Reportoary Grid Technique and Personal Constructscation im Clinical and Educational Settions*, London-Sidney, Croom Helm.
3. Kelly, G.A. (1985), *The Psihology of Personal Construcs*, Vol. 1 and 2, Norton, New York.
4. Стоинов, Д. (1986), *Самство и самоопажај код групе наркомана: истраживање у свету теорије личних конструката*, магистарски рад, Универзитет у Београду.

5. Мирковић, Ј. (1979), *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 12, Просвета, Београд.
6. Пек, Д. и Витлоу, Д. (1978), *Теорије личности*, Београд.
7. Kelly, G. A. (1955), *The Psychology of Personal Construcs*, Vol. 1 and 2, New York.
8. Kelly, G.A. (1977), *The Psychology of Unknown*, Bannister, D(ED), *New Perspectives in Personal Construct Theory*, Academic Press, London.
9. Кун, Т. (1974), *Структура научних револуција*, Нолит, Београд.